

Zárójelentés a T046693. sz. OTKA kutatásról

A kutatási tervtől ugyan némiképp eltérve, úgy vélem eredményesen zárult a T046693. számú kutatás.

Az eltérés részben abból adódott, hogy a kutatásvezető és a kutatói közreműködésre a munkatervben megjelölt Farkas Mária mellett egy-egy kisebb munkára két hallgatóm: Preska Gáborné és Varga Anikó díjazás nélkül, TDK dolgozattal, ill. előbbi három közlemény társszerzőjeként bekapcsolódott a kutatásba.

A második eltérés abból adódott, amire a pályázat opponensei is utaltak: „túlfeszítettnek érzik a vállalt feladatot”. A munkatervben is úgy szerepelt a záró monográfia elkészítésére vonatkozó programpont, hogy az csak optimális feltételek mellett valósulhat ebben a ciklusban.

Ezek azonban – sajnos – nem álltak a kutatásvezető rendelkezésére, mivel

1. a felsőoktatásban a bolognai folyamat néven nevezett átalakulás, s egy az azt segítő HEFOP pályázatban való vezető részvétele (a tanítóképzés társadalomtudományi tantárgyi programjainak, és az Ember és társadalom műveltségterület tantárgyi programjainak – összesen több mint félszáz programnak a kidolgozását vezette az ezzel foglalkozó országos albizottság élén),

2. egy éven át tartó halaszthatatlan – életveszélyt elhárító – intenzív kezelésem kellett átesnie, ami a munkaképességét átmenetileg jelentősen korlátozta.

Ennek ellenére *a bibliográfiában feltüntetett 22 az OTKA támogatását feltüntető tétel alapján – amelyek között 6 kötet, 7 könyvfejezet, 6 tanulmány* (olyan folyóiratokban, mint az *Educatio*, az *Iskolakultúra*, az *Új Pedagógiai Szemle*, *Neveléstörténet*) *és egy szakdolgozat szerepel –, azt remélem, hogy opponenseink teljesítményünket „kiválóan megfelelt”-re értékelik majd. Elsősorban a kutatást záró három kötet miatt várunk méltányos elbírálást, melyek ez év áprilisában jelennek meg a Trezor Könyvkiadónál. Ezek közül „A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből 1868-1958” című, 55 A/5 ív terjedelmű, és az „Oktatáspolitikai és tanítóképzés 1945-1960” című, 53 A/5 ív terjedelmű, a témavezető Donáth Péter munkái; a „Történelemtanítás a népiskolákban a dualizmus kori Magyarországon (Szemléletformálás és értékközvetítés tantervek, olvasó- és történelemkönyvek tükrében)” című 13 A/5 íves kötet Farkas Máriaé. E három kötet – Varga Anikó munkáján kívül – lényegében lefedi valamennyi többi publikációt, ezért azokat külön nem számolva is megállapítható: a munkatervben szereplő 65-85 A/5 ívnyi publikációnál jóval több, összesen 121 A/5 ívnyi jelenik meg hónapokon belül, melyeket megjelenésükkor szívesen szakmai bírálóink rendelkezésére bocsátunk (CD-n akár korábban is, ha szükséges). E kötetek tematikájukkal, módszereikkel lényegében teljesítik a munkatervben vázolt feladatokat, az összefoglaló monografikus feldolgozást leszámítva. Bírálóink és a T. Bizottság(ok) munkáját megkönnyítendő az alábbiakban közöljük mindhárom kötet pontos tartalomjegyzékét (egynél még az oldalszámokat is, a többinél, mert még a tördelésük nem fejeződött be a kiadóban, csak a terjedelmet. Donáth Péter kötetei esetében, mivel azok forrásfeltáró-elemző, dokumentatív elbeszéléseket tartalmaznak, a munka forrásbázisának egy részére is utalunk (a kötetenként 10-12 íves bibliográfiákkal ezt nem tehetjük meg egy rövid beszámolóban) közölve az 64 hazai levéltár, irattár fondjainak, és azon folyóiratoknak, kormány-, VKM-, KSH kiadványoknak jegyzékét, amelyek reményeink szerint jelzik a vállalkozás méreteit, forrásgazdagságát, s persze kockázatait is. Az alábbiakban kötetenként érintjük azok tartalmát, s közöljük tartalomjegyzéküket.*

Donáth Péter

A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből 1868-1958

A kötet első részének tanulmányai (egy kivétellel) a magyar kormány nemzetiségekkel kapcsolatos politikájának néhány tanítóképzéssel kapcsolatos mozzanatát villantják fel a dualizmus kori és a két világháború közötti Magyarországon. A leghosszabb tanulmányban *Donáth Péter és Preska Gáborné a „Tanító(nő)képzők, diákjaik és tanáraik”* c. tanulmányukban adatsorokkal, diagramokkal s térképekkel mutatták be – a VKM, a KSH adatai s egyéb források alapján – a dualizmus kori magyarországi tanítóképzés kapacitásának alakulását, s annak a mindenkori tanítószükséglethez való viszonyát. Vizsgálják a tanítóképzők felekezeti/nemzetiségi jellegét: elhelyezkedésüket, növendékeik, tanáraik összetételét, elgondolkodtató adalékokkal szolgálva a dualizmus kori oktatáspolitikai törekvéseinek, eredményeinek megismeréséhez, s a további kutatási irányok megjelöléséhez. A témavezető rövidebb dolgozatai Klebelsberg nemzetiségi politikáját, a hazai német és szlovák nyelvű tanítóképzés alakulását vizsgálják.

A *„Nagy László kényszerű számvetései 1919-1922-ből”* című tanulmány tucatnyi levéltárból származó dokumentumok közzététele, elemzése, kommentálása, történeti kontextusba ágyazása révén érdemi új elemekkel gazdagítja a 150 éve született tanítóképző intézeti igazgatónak, jeles gyermektanulmányozónak az 1918-1919. évi forradalmak alatt, s azt követően játszott szerepéről kialakult képünket. Megtudhatjuk miként lett a – saját megfogalmazása szerint – „imperialisztikusan magyar” álláspontot képviselő, a gyermektanulmányi szempontokat érvényesítő demokratikus közoktatás, s korszerű tanítóképzés ügyének elkötelezett Nagy László, az internacionalista elveket képviselő, „proletárdiktatúra”: a Tanácsköztársaság „útítársává”, a Közoktatásügyi Népbiztosság munkatársává (iskolareform-ügyi osztályvezetőjévé). Az eddiginél többet tudhatunk meg az oktatásügy akkori irányítói körében a közoktatási reformról folyt vitákról, arról, hogy a szovjet munkaiskola-koncepció hatására valószínűleg csak ideiglenes kompromisszumként fogadták el a tanítómozgalom által oly régen szorgalmazott 8 osztályos népiskolára vonatkozó, „nem forradalmi” reformelképzeléseket. Egy 1919. augusztusi beszámoló révén részletes áttekintést kaphatunk a népbiztosság – a közoktatást (a népoktatást, a tanítóképzést, a testnevelést stb.) érintő – reformterveiről, s a gyermektanulmányozók kivételes pozíciójáról, tevékenységéről a 133 nap alatt. Más források ennek következményeiről tájékoztatnak: az igazolási eljárásokról, a támogatásmegvonásról, arról a bonyolult játszmáról, melynek révén – a polgári demokratikus iskolareform-elképzeléseihez, az akadémiai szintű tanítóképzéshez rendületlenül ragaszkodó, ezért az akkori oktatáspolitikai törekvéseket opponáló – Nagy Lászlót marginalizálták. A kötetben Fináczy Ernőtől, Kornis Gyulától, Imre Sándortól, Révész Gézától származó ismeretlen dokumentumok révén újabb adalékokkal, egyben kérdésekkel ismerkedhetünk meg a „népiskolai pedagógia” és az „egyetemi/akadémiai pedagógia” viszonyáról, az egyetemi gyermektanulmány-oktatás kezdeteiről.

A *„Politikai-világnézeti diszkrimináció vagy valami más?”* Nagykörsői (és más) igazgatók küzdelme tanítóképzőjük fennmaradásáért s identitásuk megőrzéséért, a változó iskolapiaci viszonyok és oktatáspolitikai elvárások erőterében (1918-1958) című monográfia, azt vizsgálja, hogy vajon igaz-e, amit a képző utolsó igazgatója, Juhász Béla meggyőződéssel állított: „azért kellett az ország egyik legrégebb tanítóképzőjének megszűnnie, mert... a magyar nemzeti, népi hagyományokat 118 éven keresztül becsületesen ápolta”. Vajon egy miniszteri elszóláson kívül akadnak-e más források annak valószínűsítésére, hogy a körsői képző bezárásának dominánsan politikai-világnézeti motívumai voltak?

Amit ebben a *dokumentatív elbeszélésben* vizsgálni próbált az, hogy

- e miniszteri kijelentésen/elszóláson kívül akadnak-e más források is annak valószínűsítésére, hogy a körsői képző bezárásának dominánsan politikai-világnézeti motívumai voltak;

- vajon felmerült-e a 20. században korábban is – hasonló indíttatásból – az intézmény megszüntetésének lehetősége?

S mivel az utóbbi kérdésre a válasz igenlő, dolgozatban a nagykőrösi képző bezárására irányuló 1919-1920. évi és az 1954-1957. évi törekvéseket, az ennek elhárítását célzó előbb eredményes, majd fiaszkóval záruló erőfeszítéseket, s e történetek „főhőseit” próbáltuk többoldalúan bemutatni, remélve, hogy az évszázados református hagyománnyal rendelkező, ám 1948-tól állami tanítóképző forrásainak áttekintése, más képzők helyzetével való esetenkénti összevetése, történeti-politikai kontextusba állítása, elemzése – az egyedi esete(ke)n túlmutató – adalékokkal szolgálhat:

- a tanítóképzőkkel szemben a 20. század első hat évtizedében támasztott – lényegesen változó – politikai-világnézeti elvárások alakulásának (különbözőségükben is konstans mozzanatainak, érvényesítésük eszközeinek) megismeréséhez, s a mindenkori oktatáspolitikai intencióinak megértéséhez;
- a többször – 1919-ben, majd 1948-ban – államosított egyházi tanítóképzők és a marxista-leninista (majd de facto sztálinista) ideológiát egyre markánsabban képviselő oktatáspolitikai viszonyának, a politikai-világnézeti „áthangolás” jellegének, folyamatának, mechanizmusainak és – az előzményekből, az iskola tradícióiból, társadalmi beágyazottságából, s a tanítóképzős tanárok korlátozott „reszocializálhatóságából” adódó – immanens korlátainak megértéséhez;
- annak a – Tanácsköztársaságról, ill. az „ötvenes évekről” a köztudatban élő sztereotípiák szempontjából talán meglepő – kérdésnek a megválaszolásához, hogy vajon ezekben az időszakokban a „kisembereknek” (pedagógusoknak, szülőknek) volt-e valamilyen lehetősége arra, hogy sajátos technikák, praktikák – például mértéktartó alkalmazkodás, az adott keretek közt lehetséges humánus, értékmentő eljárások – révén valamelyest védeni próbálják személyes identitásukat, s kedvező irányban befolyásolják tanulóik/gyermekük nevelését,
- annak feltárásához, hogy e „nehéz” hónapokban, években az oktatásügy „egyszerű” ágensei rendelkeztek-e valamilyen legitim véleménynyilvánítási lehetőséggel ahhoz, hogy – súlyos következmények kockázatát nélkül – megkísérelhessék jobb belátásra, számukra sérelmes döntésük megváltoztatására bírni a felsőbb (egyházi, népbiztossági, minisztériumi és párt-) szerveket;
- figyelemreméltó tanítóképzős szakemberek, Váczy Ferenc, Juhász Béla (és mások) munkásságának, sorsának megismeréséhez, s ennek révén az egyházi iskolai múlttal rendelkező kollégák esélyeinek felméréséhez, a hivatásuk s identitásuk megőrzéséért folytatott harcban.

Tartalomjegyzék

Előszó

2 ív

Jegyzetek

Nemzetiségi politika és oktatás

Tanító(nő)képzők, diákjaik és tanáraik.

Felekezeti/nemzetiségi összetételük s területi elhelyezkedésük a dualizmus korában (Adalékok, kérdések) 3 ív

1. A népiskolákba járók és tanítóik számának alakulása a korszakban

2. A tanító(nő)képzők számának és jellegének alakulása a vizsgált fél évszázadban,

- területi elhelyezkedésük 1868/69-ben és 1917/1918-ban
3. A tanító(nő)képzősök számának, nemi összetételének alakulása, s megoszlásuk a különböző fenntartású intézetekben
 4. A tanító(nő)képzősök és tanáraik felekezeti összetétele
 - 4.1. A különböző fenntartású intézmények növendékeinek felekezeti összetétele a korszakban
 - 4.2. Képzősök és tanáraik felekezeti összetétele 1906-1919 között, az utolsó dualizmuskori népszámlálással összevetve
 5. A tanító(nő)képzősök és tanáraik anyanyelve/nemzetisége
 - 5.1. A különböző fenntartású intézmények növendékeinek anyanyelvi/nemzetiségi összetétele a korszakban s területi elhelyezkedésük 1880/1881-ben
 - 5.2. A magyar és más anyanyelvűek aránya a tanítóképzősök és tanáraik körében, valamint az össznépszerűségben a dualizmuskori népszámlálások alkalmával. A képzők tanítási nyelve, területi elhelyezkedése 1907/1908-ban és 1917/1918-ban
 6. Anyanyelven kívüli nyelvtudás, könyvtárak a tanító(nő)képzőkben
 7. A tanítói utánpótlás biztosítása
 - 7.1. A tanító(nő)képzőkben kiadott oklevelek száma, és a tanítószükséglet
 - 7.2. A tanító(nő)képzőkben kiadott oklevelek száma, és a szükséglet - fenntartóként
 - 7.3. A különböző tanítási nyelvű iskolákra kiadott oklevelek száma a tanító(nő)képzőkben és a szükséglet

Jegyzetek

Politika és iskola

Egy ismeretlen epizód az 1922. évi választások és a magyarországi szlovák nyelvoktatás történetéből. Szémán István a budai tanítóképzőben

1,5 ív

Jegyzetek

"Germanizálni akart-e a Gróf"?

Klebelsberg Kuno nemzetiségi politikájának motívumairól

1 ív

Jegyzetek

A német nemzetiségi tanítóképzés, nyelvészet, helytörténetírás kiemelkedő alakja: Lux Gyula

0,8 ív

Jegyzetek

„Nem ék, hanem összekötő kapocs akarunk lenni e két nép között”

Vázlat a budai állami német tanítóképző-liceum előtörténetéről s históriájáról, 1919–1944

1,7 ív

1. A vajúdas két évtizede
2. Német nyelvű tanítóképzőt - de melyet?
3. Kettős kötődésben - a történelem szorításában

Jegyzetek

Nagy László kényszerű számvetései 1919-1922-ből

Dokumentatív elbeszélés szakmai önéletrajzával, egy iskolareformtervvel s a Gyermektanulmányi Társaság tevékenységének forrásaival

8 ív

1. Az előzményekről röviden
2. A polgári demokratikus átalakulás és iskolareform reményében
3. Gyermektanulmányozás, iskolareform a Tanácsköztársaság idején:
esélyek és engedmények
 - 3.1. „Az orosz 'egységes munkaiskola' terve alapján készült magyar reformtervezet”.
A 8 osztályos népiskola és a 3-5 osztályos közép(fokú)iskolák helyett, perspektivikusan
2 osztályos „kezdő iskolát”, 9 osztályos „köziskolát” és 3 éves líceumot/szakiskolát tervezett a Közoktatásügyi Népbiztosság reformbizottsága?
 - 3.2. „A Közoktatási Népbiztosság által létesített intézmények, tervek”.
Nagy László kényszerű – ám szemléletét, törekvéseit, s a 133 nap alatt történeteket sokoldalúan bemutató – számvetése 1919 augusztusából
4. A „bolsevizmus alatti magatartásának” ismételt vizsgálata – alkalmazkodó „hangszerelés”, fenntartott reformtervek
5. Nagy László részletes szakmai önéletrajzzal alátámasztott rehabilitációs kérelme 1922-ből
6. Kérésének demonstratív semmibevétele.

Törekvés – „naiv optimistának” minősített elvei, s iskolareformtervei mellett kitartó – Nagy László marginalizálására

Jegyzetek

Politikai-világnézeti diszkrimináció vagy valami más?

Nagykőrösi (és más) igazgatók küzdelme tanítóképzőjük fennmaradásáért s identitásuk megőrzéséért, a változó iskolapiaci viszonyok és oktatáspolitikai elvárások erőterében (1918-1958)

36 ív

1. Kérdések, szempontok
2. A nagykőrösi református tanítóképző az iskolapiaci nehézségek, a rendkívüli körülmények, s a radikálisan változó társadalmi-politikai elvárások szorításában (1914-1920)
 - 2.1. A századelőn – forgószélben
 - 2.2. A nagykőrösi képző a politikai-világnézeti elmarasztalás, beiskolázási nehézségek, infrastrukturális gondok, s egy „likvidálási” kezdeményezés árnyékában
 - 2.2.1. Amiről a hivatalos eljárások dokumentumai referálnak
 - 2.2.2. „Hallgattassék meg a másik fél is”
 - 2.2.3. A korabeli helyi források kiegészítései
 - 2.3. Adalékok, források a Nagykőrösön történtek tágabb történeti kontextusba helyezéséhez, s a más tanító(nő)képzőkben történetekkel való összevetéséhez
 - 2.3.1. Forradalom – államosítási terv – vita a kötelező hitoktatás megszüntetéséről
 - 2.3.2. Jelképesen „állj élére annak, amit megakadályozni nem tudsz”
– Váczy Ferenc az 1919. március 16-i vörös-zászló avatáson
 - 2.3.3. Exkurzus: képzős tanárok a Tanácsköztársaság idején
 - 2.3.3.1. Alkalmazkodók, s akik csak vonakodva „értették meg az idők szavát”

- 2.3.3.2. A klerikus pedagógusok dilemmája – egy „kötél nélküli kötéltáncos” győri igazgató feljegyzései
 - 2.3.3.3. Az aktív politikai szerepet vállaló elkötelezettek harcai, megpróbáltatásai
 - 2.3.3.3.1. A sárospataki képzős tanárok kíméletlen küzdelmének krónikája
 - 2.3.3.3.1.1. Pályakezdő pedagógus útja a szociáldemokrata/szocialista párttitkárságig
 - 2.3.3.3.1.2. Egy eszközökben nem válogató politikai, világnézeti, generációs harc állomásai
 - 2.3.3.3.2. Ifjú képzős tanár a kalocsai fegyveres ellenforradalmárok s a vörös terror áldozatai között
 - 2.3.3.3.3. Képzős pedagógusok a megyei/városi művelődésügy vezetői s a Tanácsok Országos Gyűlésének tagjai között
 - 2.3.3.3.3.1. Ungvári párttitkár – a veszprémi oktatásügy élén
 - 2.3.3.3.3.2. Pápa művelődésügyi megbízottja – s a református tanítónőképző „túlélési stratégiája”
 - 2.3.3.4. Átmeneti „útitársak” – a TITOE főtitkára a győri pedagógus átképző tanfolyam élén
 - 2.4. Záró megjegyzések, kérdések a Tanácsköztársaság (volt) egyházi pedagógusokkal kapcsolatos politikájával, Váczy Ferenc és kollégái szerepvállalásával, s a nagykőrösi képzőben történetekkel kapcsolatban
3. Az oktatáspolitikai tanítónőképzéssel kapcsolatos politikai-világnézeti elvárásainak változásai – s a nagykőrösi pedagógusok 1920-1956.
(Kísérlet a második bezárási döntésig terjedő időszak atmoszférájának érzékeltetésére)
- 3.1. „Keresztény-nemzeti” világnézettel, fenntartó egyházainkkal – „a szocializmus”, „a kommunizmus” ellen
 - 3.2. Az átmenet évei – Ravasz László és a nagykőrösi képzős pedagógusok útkeresése
 - 3.3. „A szocializmus útján haladó államunkkal”, „marxista–leninista világnézettel” – a „világbékét fenyegető burzsoá imperializmus” és „a klerikális reakció” ellen
4. A nagykőrösi képző az „éber” felügyeltek, majd a visszafejlesztésre, megszüntetésre ítélték között (1953-1957)
- 4.1. Az „erkölcsi-politikai” és a tanítói hivatásra nevelés Nagykőrösön – az 1953. és 1954. évi felügyeleti látogatások tükrében
 - 4.2. Kényszerű, méltósággal viselt, mértéktartó engedelmesség
 - 4.3. A nagykőrösi képző a fokozatosan megszüntetendők listáján
 - 4.3.1. Tanári és szülői kérvények, küldöttségek, s a városi és megyei szervek sikert ígérő akciói
 - 4.3.2. Visszavont miniszteri ígéret – további petíciók, pártfogókeresések
 - 4.3.3. Végjáték: leépítés, új remények (1956) – de győznek a száraz tények
5. Appendix. Az 1957/1958. tanév megpróbáltatásaiból: *Juhász Béla Kecskeméten.*
- 5.1. „Úgy táncoltok, ahogy mi füttyülünk”
 - 5.2. „A világnézeti nevelés és a pedagógusok világnézete”

Jegyzetek

Bibliográfia

12,5 ív

Rövidítések, levéltárak

Donáth Péter
Oktatáspolitikai és tanítóképzés Magyarországon 1945-1960

53 ív

A *Rozsondai Zoltánról, a VKM tanítóképzős osztályának egykori vezetőjéről szóló tanulmány* az 1945-1948 közötti időszakban a tanítóképzés körül történetekre koncentrálnak:

- megpróbálja rekonstruálni: milyen szerepet tulajdonítottak a nevelőképzés reformjának, a tanítóképző-intézeti tanároknak az iskolák demokratizálásáért, az általános iskoláért folytatott küzdelemben s hogy milyen álláspontot képviseltek valójában; valamint azt, hogy kitűnő elmék (amilyen, pl. Mérei Ferenc volt), jó szándékkal, a körülmények és a „holnapra megforgatjuk” illúziójának foglyaként, akaratlanul, miként vetették vissza a tanítóképzést, az 1920-at megelőző szintre – közel egy évtizedre;
- Rozsondai Zoltán, egy szakmai elkötelezettséggel, köztisztviselői magatartással, éthosszal megáldott/megvert minisztériumi osztályvezető küzdelmeit kíséri nyomon egy olyan korszakban, amelyben előbb a „koalíciós” logika, s a Mindszenty József vezette katolikus egyházzal folytatott politikai-világnézeti harc, majd a fordulat éveivel kialakult pártállam változó preferenciái, felülírtak minden egyéb megfontolást.

A *tanítóképzés Nagy Imre első kormánya alatti sorsát* vizsgáló írás azt az időszakot kísérli meg felidézni, amelyben a hatalom képviselői számára világossá vált: milyen sajnálatos szakmai színvonalsüllyedés következett 1948-1950-es lépéseik nyomán. Megvizsgálja, hogy mit is jelentett az „új szakasz” politikája e területen, milyen tervek születtek a tanító- és tanár „túltermelés” kezelésére, s a képzés színvonalának emelésére. Ezen tanulmány elsősorban a pártállam döntéshozatali mechanizmusainak, működésének bemutatására koncentrálnak, figyelve annak indítékaira (pl. a szocialista mezőgazdaság megvalósításával és a falusi iskolákkal kapcsolatos elvárásokra). Amikor a gazdasági nehézségek folytán a várt képzési idő-emelés elmaradt, csak a képzők számának és volumenének radikális csökkentésére került sor, az érintett tanítóképzős tanárok erre passzív rezisztenciával reagáltak.

A *Hegedüs-kormány idején* kezdett országos „brigádvizsgálatok” eredményeként a minisztérium vezetői azzal is szembesültek, hogy a direkt politikai szocializáció fontos ágenseként tekintett tanítóság képzése ideológiai-politikai szempontból sem az általuk elképzelt irányba halad. Amire, egyfelől – az 1955. márciusi KV határozat nyomán – egy ideológiai-politikai fordulat kikényszerítésének szándékával indított offenzívával; másfelől annak belátásával reagáltak, hogy a tanítóképzés képzési idejét fel kell emelni a képzés felsőfokúvá tételével (ami egyben az új intézmények oktatógárdájának politikai-világnézeti szempontból való megválogatására is lehetőséget teremtett a számukra).

Ennek összegezése mellett, a dolgozatban kísérletet történik arra is, hogy két esettanulmány segítségével tesztelje: mire vezetett ezen ideológiai-politikai offenzíva a tanítóképzőkben. A *korábban egyházi Vendel utcai tanítónőképzőből* 1955. szeptemberében 9 „klerikális” tanárt rapid módon eltávolítottak, és helyettük pályakezdő, politikai-világnézeti szempontból megbízható fiatalokkal „erősítették”, s folyamatos ellenőrzés, nyomás alatt tartották a tantestületet, amivel legalábbis mimikri szintjén „elérték” a kívánt célt: a látványos

alkalmazkodást, a tantestületen belüli bünbakképzést stb. (Valódi áttörést persze ez sem jelenthetett).

A következő fejezet *a kezdettől állami budai tanítóképző* reakcióját próbálja felmérni ebben a nehéz időszakban: azt a bonyolult játszmát, melyben

- a kényszerű felszíni alkalmazkodás mellett, a sokszínű tantestület meghatározó tagjai egymással is vitázva megőrizték a gyakorló tanítóképző színvonalát;
- tanítványaik, s önmaguk védelmében minimalizálták az ideológiai-politikai offenzíva negatív hatásait (elkerülték a bünbakképzés zsákutcáját);
- az iskolai nyilvánosság különböző fórumainak felhasználásával figyelemreméltó (egy paródia révén szórakoztató) képét/bírálatát nyújtották az ötvenes évek (s a 20. század első fele) ideológiai-politikai szempontból túlfűtött iskolapolitikájának, a direkt politikai szocializáció mechanizmusainak.

Utóbbi tanulmány kísérletet tesz a különböző források (hivatalos és nem hivatalos nyomtatott és levéltári, valamint a készült interjúk) összevetésére, "feleseltetésére" is.

Tartalomjegyzék

Előszó

KÖZszolgálat, szakértelem, méltányosság

Rozsondai Zoltán minisztériumi erőfeszítései a tanítóképzés értékeinek megőrzéséért, megújításáért, 1945–1960

15 ív

1. Reznált számvetés
2. Nevelőképzés, „pedagógiai gerilla” – KÖZtisztségviselők a koalíciós években
3. Mérlegeljük a tanítóképzők javaslatait is!
4. Kielezett harc az iskolák feletti befolyás megszerzéséért/megtartásáért – a professzionális szempontok és képviselőik háttérbe szorítása
5. Emlékirat vagy emlék-irat?
6. Államosítás, pedagógiai gimnázium, négyéves tanítóképzés – menteni, ami menthető
7. Második vonalban – a képzési idő felemeléséért, a felsőfokú tanítóképzésért
8. A tanítóképzés: hivatás, szolgálat – közérdek és igazságkeresés

Jegyzetek

Egy súlyos következményekkel járó oktatáspolitikai döntés születése

Tanítóképzés az első Nagy Imre-kormány idején

Kb. 12 ív

- I. „Légvárépítők” az „új szakaszban”
 - I. 1. „Új szakasz” – de miben?
 - I. 2. A rövidített képzés problémái
 - I. 3. Korrekciós kísérletek – az adott keretek között
 - I. 4. A „lámpás” (ki/fel)használók, társadalmi-politikai „megrendelők” elképzelései
 - I. 5. A „légvárépítők” a képzési idő felemeléséért
 - I. 6. Mitől lett a „kevés” „sok” – avagy a tervezettség anomáliái
 - I. 7. Nehezen születő reformtervek
 - I. 8. A Politikai Bizottság váratlanul nemet mond – a „reménytelenek reménye”
- II. „A bünsön könnyelműség” folytatódik: újabb játszmák a négyéves képzés körül
 - II. 1. A „tarthatatlan helyzet” prolongálódása – a korszak ellentmondásai
 - II. 2. Az újragondolás elkezdődik – az „újragombolás” halasztódik

- II. 3. Receptek és ellenjavallatok
 - II. 3. 1. Iskolapélda
 - II. 3. 2. Együtműködés és rezisztencia

Jegyzetek

Vizsgálatok, diagnózisok – javallatok

Kísérletek a tanítóképzés politikai-világnézeti és szakmai rekonstrukciójára a Hegedüs-kormány idején

13 ív

1. „Gyökeres fordulatot a politikai-világnézeti nevelésben”
2. Vizsgálat, ellenőrzés – indikáció
 2. 1. Hivatalos diagnózis: négy év alatt, ezzel a garnitúrával, nem megy...
 2. 2. Javallat: elvárt szellemiségű, érettségire épülő, kétéves tanító- és óvónőképzés
3. Exkurzus: a forrásainkban rejlő lehetőségekről/korlátokról s a „kettős nevelés” téziséről
4. Tandróma (főpróba?): harc a „kettős nevelés” ellen (ért?) – a Vendel utcai tanítónőképzőben
 4. 1. A Vendel utcai képző politikai-világnézeti nevelőmunkája a kerületi párt-vb ülésén
 4. 2. Tanévkezdés a korrekció, s a személycserék jegyében
 4. 3. „Brigádvizsgálat” a Vendel utcai tanítónőképzőben
 4. 4. A vezetőségválasztó párttaggyűlés és a félévzáró ellenőrző tanári értekezlet mérlege
 4. 5. Olvasatok, értelmezési kísérletek
5. Színek, játszmák, szövegek, emlékek – „diagnózisok” a XII. kerületi tanítóképzőben
 5. 1. A hivatalos arculat
 5. 2. A hajdani növendékek emlékei
 5. 3. A görbe tükör láttató ereje
 5. 4. Felelő „diagnózisok” – sokszínű tantestület

Jegyzetek

Bibliográfia

10 ív

Rövidítések, levéltárak

1 ív

Névmutató a II. kötethez

**„A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből 1868-1958” és az
„Oktatáspolitikai és tanítóképzés 1945-1960” c. kötetekhez levéltári
kézirattári, irattári kutatómunka során átnézett intézmények, gyűjtemények, fondok jelzetei,
és a felhasznált folyóiratok, kormányjelentések, VKM és KSH kiadványok felsorolása**

1. Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)

- K 26. Miniszterelnökség. Központilag iktatott és irattározott iratok.
 - XLII. A Nemzeti Kisebbségek Minisztériumának iratai.
 - XLIII. A nemzetiségi és propaganda miniszter iratai.
- K 27. Minisztertanácsi és kormányzótanácsi jegyzőkönyvek.
- K 28. Miniszterelnökség, nemzetiségi és kisebbségi osztály iratai.
- K 46. Tanácsköztársaság Történeti Adatait Gyűjtő Országos Bizottság (TAGYOB) iratai.
 - 605. f. II/5., 5/a., 5/b. 6. A Közoktatásügyi Népbizottság iratai.
- K 306. Országos Közoktatási Tanács iratai.
- K 502. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanítóképző- és óvónőképző intézetekre vonatkozó iratai.
- K 507. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanügyigazgatásra vonatkozó iratai.
- K 592. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium középiskolákra vonatkozó iratai.
- K 636. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyetemekre, főiskolákra, tudományos intézetekre vonatkozó iratok.

K 644.	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kisebbségek oktatására vonatkozó iratai.
K 802.	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Elnöki iratok, Személyi iratok.
P 1659	Magyar Gyermektanulmányi Társaság iratai
P 2076.	Ortutay Gyula miniszter, néprajztudós iratai.
XIX-A-2-v	Minisztertanács Titkársága, Nagy Imre miniszterelnök iratai.
XIX-A-83-a	Minisztertanács. Jegyzőkönyvek és mellékleteik.
XIX-I-1-f	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Általános Iskolai Főosztályának iratai.
XIX-I-1-g	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Középfiskolai Főosztályának iratai.
XIX-I-1-j	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Nevelési Osztályának iratai.
XIX-I-1-k	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Alexits György államtitkár iratai.
XIX-I-1-l	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Szávai Nándor államtitkár iratai.
XIX-I-1-r	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kollégiumi értekezleteinek iratai.
XIX-I-1-s	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Elnöki Osztályának iratai.
XIX-I-1-u	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Elnöki Osztályának nyugdíjügyekre vonatkozó iratai.
XIX-I-2-b	Oktatásügyi Minisztérium, Andics Erzsébet miniszterhelyettes iratai.
XIX-I-2-f	Oktatásügyi Minisztérium, központilag kezelt iratok, általános iratok.
XIX-I-2-j	Oktatásügyi Minisztérium, Kónya Albert miniszterhelyettes iratai.
XIX-I-2-k	Oktatásügyi Minisztérium, kollégiumi értekezletek iratai.
XIX-I-2-m	Oktatásügyi Minisztérium, Erdély-Grúz Tibor miniszter iratai.
XIX-I-2-n	Oktatásügyi Minisztérium, Jóboru Magda miniszterhelyettes iratai.
XIX-I-4-f	Művelődésügyi Minisztérium, Felsőoktatási Főosztályának iratai.
XIX-I-4-aaa	Művelődésügyi Minisztérium, Aczél György miniszterhelyettes általános iratai.
XIX-I-4-ddd	Művelődésügyi Minisztérium, Szigeti József miniszterhelyettes iratai.
XIX-I-4-fff	Művelődésügyi Minisztérium, kollégiumi ülések iratai.
XIX-I-4-kk	Művelődésügyi Minisztérium, Tanító- és Óvónőképző Osztályának iratai.
XIX-I-4-zz	Művelődésügyi Minisztérium, Benke Valéria miniszter iratai.
XIX-I-5-a	Közoktatásügyi Minisztérium, általános iratok.
XIX-I-5-d	Közoktatásügyi Minisztérium, Kollégiumi értekezletek anyagai.
XX-4-b	Népbíróóságok Országos Tanácsa, általános iratok.
XX-5-d	A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának iratai.
XX-10-e	A Legfőbb Ügyészség Büntetőbíróósági Főosztályának iratai.
XXVI-I-1-a	Országos Neveléstudományi Intézet, általános iratok.
XXVI-I-1-b	Országos Neveléstudományi Intézet, Mérei Ferenc igazgató iratai.
M-KS-276-53.	MDP központi szervei, a Politikai Bizottság iratai.
M-KS-276-54.	MDP központi szervei, a Titkárság iratai.
M-KS-276-55.	MDP központi szervei, a Szervező Bizottság iratai.
M-KS-276-65.	Rákosi Mátyás titkári iratai.
M-KS-276-67.	Farkas Mihály titkári iratai.
M-KS-276-68.	Révai József titkári iratai.
M-KS-276-86.	MDP központi szervei, Agitációs és Propaganda Bizottság (Kollégium) iratai.
M-KS-276-89.	MDP központi szervei, Agitációs és Propaganda Osztály iratai.
M-KS-276-91.	MDP központi szervei, Tudományos és Kulturális Osztály iratai.
M-KS-276-106.	MDP központi szervei, Központi Szervezési és Instruktor Osztály iratai.
M-KS-276-108.	MDP központi szervei, Országos Propaganda (Agitációs) Osztály iratai.
M-KS-276-109.	MDP központi szervei, Központi Értelmiségi (Kulturpolitikai) Osztály iratai.
M-KS-276-111.	MDP Országos Oktatási Osztály iratai.
M-KS-288-4.	MSZMP központi szervei, Központi Bizottság (Ideiglenes Központi Bizottság) iratai.
M-KS-288-5.	MSZMP központi szervei, Politikai Bizottság (Intéző Bizottság) iratai.
M-KS-288-7.	MSZMP központi szervei, Titkárság iratai.
M-KS-288-33.	MSZMP központi szervei, Tudományos és Kulturális Osztály iratai.
M-BP-1.	MSZMP Budapesti Bizottságának iratai.
M-BP-1-1.	MSZMP Budapesti Bizottságának iratai. Választott vezető testületek és titkárok.
M-BP-17.	MSZMP XII. Kerületi Bizottságának iratai.

2. A Politikatörténeti Intézet Levéltára, Budapest (PIL)

- I. 274. f. Magyar Kommunista Párt iratai.
3. Politikai Bizottság iratai.
 4. Titkárság iratai.
 7. Központi Vezetőség főtitkársága, titkárai iratai.
 16. Szervezési (Organizációs) Osztály iratai.
 21. Propaganda- Agitációs Osztály (Alosztály) iratai.
 22. Oktatási Osztály (Alosztály) iratai.
 24. Értelmiség Osztály (Alosztály) iratai.
 25. Káderosztály iratai.
283. f. Szociáldemokrata Párt iratai.
21. Értelmiségi Titkárság iratai.
 36. Oktatási Osztály iratai.
284. f. Nemzeti Parasztpárt iratai.
- IV. 302. f. Népi Kollégiumok Országos Szövetsége iratai.
1. NÉKOSZ-iratok.
 4. NÉKOSZ Dokumentumgyűjtemény Szerkesztő Bizottságának iratai.

- VI. 686. f. A magyar munkásmozgalom résztvevőinek dokumentumgyűjteménye
867. f. Visszaemlékezések
- IX. 604. f. 3. Tanácsköztársasági gyűjtemény. Szakszervezete és társadalmi szervezetek iratai.
- IX. 613.f. Baloldali és antifasiszta szervezkedés miatt indított perek vádiratainak és ítéleteinek másodpéldányai
1. A Budapesti Büntetőtörvényszék ítélet-duplumai
 2. A Budapesti Büntetőtörvényszék vádirat-duplumai
 7. Kaposvári Törvényszék
 13. Sátoraljaújhelyi Törvényszék
- 651.f. A baloldali mozgalmakban résztvevő személyekről készült belügyminisztériumi nyilvántartó kartonok 1919-1944.
14. Az Országos Bünygyi Nyilvántartó-hivatal büntetőlapjai
 15. A Belügyminisztérium Közbiztonsági Osztályának nyilvántartó lapjai
- 652.f. A Budapesti Rendőrfőkapitányság államrendészeti nyilvántartó lapjai a baloldali mozgalmakban résztvevő személyekről
- X. BB. Arch. 51. f. Magyar Kommunista Párt XII. Kerületi Bizottsága és alapszervezeteinek iratai.

3. A Politikatörténeti Intézet Levéltára, Szakszervezetek Központi Levéltára, Budapest (PIL SZKL)

44. f. Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének iratai
1917–1944., 1930–1935., 1945., 1946., 1947., 1948., 1949., 1950., 1951., 1952., 1953., 1954., 1955., 1956., 1957.

4. Történeti Hivatal — Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest (TH) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest (ÁBTL)

„V” — vizsgálati dossziék:

V-9457	Jancsó Imre.
V-141190	Jancsó Imre.
V-141190/a	Jancsó Imre.
V-141190/1	Jancsó Imre és társai.
V-141190/1-A	Jancsó Imre és társai.
V-143621	Miklóssy János.
V-145288	Mérei Ferenc és társai.
V-145288-a	Mérei Ferenc és társai.
V-145288/1	Mérei Ferenc és társai.
V-145288/5	Mérei Ferenc és társai.
V-145288/9	Mérei Ferenc és társai.
V-145288/12	Mérei Ferenc és társai.
V-145460	Szabó Gyula.
V-150364/1. II/a	Bács-Kiskun Megye 1956-os monográfiája.
V-150374	Somogy Megye 1956-os monográfiája.
3. 1. 9. V-700/57 Mihalovics Zsigmond és társai (Mindszenty-ügy).
3. 1. 9. V-2904. Szabó Gyula és társai.

TH B-86574. Molnár András

„O” — objektum dossziék

- O-16606 Budapest VII. kerületi, politikailag kompromittált személyek.

5. Hadtörténeti Levéltár, Budapest (HL)

- IV. 92. a III. Hadtest Forradalmi Törvényszékének iratai. 21. és 30. öe. Hodossy Béla pere, ítélete

6. Országgyűlési Levéltár, Budapest (OGYL)

- C-IV-10 Kulturális Bizottság jegyzőkönyvei.

7. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Budapest (OSZK Kt.)

15. f. Hóman Bálint iratai.
177. f. Keresztury Dezső iratai.
210. f. Kovács Máté iratai.

8. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Budapest (MTA Ms)

- 5549-5554. Révész Géza hagyatéka

9. Magyar Tudományos Akadémia Levéltára, Budapest (MTA L)

3. Elnök. 61659. 590/1950., 650/1950., 7376/1950. Révész Géza levelei
V-42322/1955. Révész Géza levelei

10. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Dokumentumtára (OPKM Múz. D)

Nagy László hagyatéka

11. Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- IV. 1428. Politikai iratok gyűjteménye. Tanfelügyelőség, Tankerületi Főigazgatóság
VI. 504. b. Budapest Székesfőváros Királyi Tanfelügyelőségének iratai
VIII. 129. Budapesti Magyar Királyi Állami Tanítónőképző, majd Budapesti II. kerületi Magyar Királyi Állami Tanítónőképző, majd Tanítónőképző Intézet iratai.
VIII. 130. Budapesti Magyar Királyi áll. Tanítóképezde, majd Budapesti XII. kerületi Magyar Királyi áll. Fiúliceum és Tanítóképző, majd Budapest XII. kerületi Állami Tanítóképző iratai.
VIII. 131. A VI., VII., XIV. kerületi, majd IX. kerületi (Leővey Klára) Tanítónőképző Intézet iratai.
VIII. 132. A Magyar Királyi Állami Németnyelvű Tanítóképző és Líceum iratai.
VIII. 135. Szent Orsolya Rendi Líceum és Tanítóképző iratai.
VIII. 761. Fővárosi Pedagógiai Szeminárium iratai
XVII. 463. Budapesti 166/b sz. Igazoló Bizottság iratai (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium).
XXIII. 113. Budapesti Tanács Oktatási osztályának iratai.
XXV. 1. b. Budapesti Népbíróság igazolásfellebbezési iratok.
XXXV. 95. a. MDP Budapesti Bizottsága Vezető testületek ülései, VB-ülések anyagai.
XXXV. 95. c. MDP Budapesti Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának iratai.
XXXV. 95. f. MDP Budapesti Bizottsága.
XXXV. 95. h. MDP Budapesti Bizottsága Kulturális és Köznevelési Osztályának iratai.
XXXV. 97. a, b, c. MDP II. kerületi Bizottsága (vezető testületek, apparátus, alapszervezetek) iratai.
XXXV. 104. a., c. MDP IX. kerületi Bizottsága (vezető testületek, alapszervezetek) iratai.
XXXV. 107. a, b, c. MDP XII. kerületi Bizottsága VB-üléseinek és alapszervezeteinek iratai.
XXXV. 109. c. MDP XIV. kerületi Bizottsága alapszervezeteinek iratai.
XXXV. 1. a, 3. MSZMP Budapesti Bizottsága Végreható Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei.
XXXV. 1. b. MSZMP Budapesti Bizottsága Párt- és Tömegszervezetek Osztályának iratai.
XXXV. 1. c. MSZMP Budapesti Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának iratai.
XXXV. 17. a, b. MSZMP XII. kerületi bizottságának testületi és alapszervi iratai.

12. Baranya Megyei Levéltár, Pécs (BML)

- VI. 501. A Pécsi Tankerületi Főigazgatóság iratai, 1881–1950.
VIII. 53. A Miasszonyunk Rend Szent Erzsébet Leánygimnáziuma, (Állami) Leővey Klára Gimnázium iratai, 1914-1961
A XXVI. 55. a Pécsi Állami Leánylíceum és Tanítónőképző Intézet, Pedagógiai Leánygimnázium, Pécsi Állami Teleki Blanka Tanítónőképző iratai ide lettek sorolva).
VIII. 59. Miasszonyunk Rend (Római Katolikus) Tanítónőképző Intézetének iratai, 1895-1948.
VIII. 60. A Pécsi Püspöki Tanítóképző Intézet iratai, 1870–1955.
(A kutatás folyamán a XXVI. 58. A Pécsi Állami Tanítóképző Intézet iratai is ide lettek besorolva.)
XXXII. 11. 1956-os gyűjtemény. Pécs Város Tanács VB Művelődésügyi Osztályának iratai.

13. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét (BKMÖL)

- IV. 903. a. A kalocsai járás főszolgabírójának iratai. Elnöki iratok.
VIII. 60. Az Angolkisasszonyok Kecskeméti Római Katolikus Leánylíceumának iratai
VIII. 81. Az Angolkisasszonyok Kecskeméti Római Katolikus Tanítónőképzőjének iratai
VIII. 82. Bajai Állami Tanítóképző Intézet iratai
VIII. 88. A Kalocsai Érseki Tanítóképző iratai.
XVII. 46. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratai.
XXVI. 58. A Bajai Állami Leánylíceum, Tanítónőképző Intézet és Leánygimnázium iratai.
XXVI. 59. A Kecskeméti Állami Tanítónőképző iratai.
XXVI. 65. A Kalocsai Állami Tanítóképző Intézet iratai, 1948–1957.
XXVI. 66. A Kalocsai Állami Általános Leánygimnázium iratai.
XXIII. 11. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Művelődési Osztálya iratai.

14. Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiskunfélegyházi Fióklevéltára, Kiskunfélegyháza (BKMÖL Kf.)

- VIII. 84. A Kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézet iratai.
VIII. 89. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum Római Katolikus Leánynevelő Intézete Leánylíceumának és Tanítónőképző Intézetének iratai
XXII. 101. a. Kiskunfélegyháza Város Képviselőtestületének iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1945–1950.
XXII. 103. a. Kiskunfélegyháza város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok.

15. Békés Megye Képviselő-testülete Megyei Levéltára, Gyula (BÉML)

- VIII. 59. Szarvas mezőváros iratai

- V. 334. Szarvas nagyközség iratai
 VIII. 59. Szarvasi Evangélikus Tanítóképző Intézet és Leánylíceum iratai 1869-1948.
 XXI. 1. Békés Megye főispánja iratai
 XXI. 3. Alispán - a., Közigazgatási iratok,
 XXV. 10. Békés Megyei Törvényszék (1945-50; 1950 után Békés Megyei
 Bíróság) iratai
 XXVI. 59. Szarvasi Állami Tanítóképző Intézet iratai

16. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc (BAZML)

- XXIV. 501. A Miskolci Tankertületi Főigazgatóság iratai.

17. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljújhelyi Fióklevéltár – Zemplén Levéltára (BAZML ZL)

- VII. 12. Sátoraljújhelyi Királyi Ügyészség iratai.
 VII. 2. b. Sátoraljújhelyi Királyi Törvényszék iratai
 VIII. 65. Sárospataki Tanítóképző Intézet iratai

18. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged (CSML)

- XXIII. 51. Csongrád Megyei Tanács VB Művelődési Osztályának iratai.
 XXIII. 112. Szeged Város Tanács VB Művelődési Osztályának iratai.
 XXVI. 62. A Szegedi Állami Gimnázium és Tanítóképző Intézet iratai.
 XXXIII. 3. 1. f. MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának Archivuma, VB ülések jegyzőkönyvei
 XXXIII. 3. 2. f. MSZMP Szegedi Városi Pártbizottságának iratai.

19. Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára (CSML HL)

- XXIII. 512. Hódmezővásárhelyi Városi Tanács VB művelődési szakigazgatási szervének iratai. b) A Művelődési Osztály iratai, 1957–1990.
 XXVI. 52. Hódmezővásárhelyi Állami Tanítóképző (Leánygimnázium) és Gyakorló Általános Iskola iratai, 1949–1957 (–1962).

20. Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár (FML)

- VI. 501. Tankertületi Főigazgatóság iratai, 1936–1949. Bizalmas iratok.
 5. d. 1944–1949. Levelezés.
 8. d. 1942–1949. Felügyelet, nevelési értekezletek.
 17. d. 1940–1949. Tanítóképző intézetek és gimnáziumok.
 26. d. 1948–1949. Államosítás, átminősítések.
 VIII. 52. A székesfehérvári Ferenc József Nőnevelő Intézet iratai.
 a) A Tanítóképző Intézet iratai.
 b) A Tanítóképző Intézet Dolgozók Iskolájának iratai.
 XXIII. 14. Fejér Megyei Tanács VB Oktatási és Népművelési Osztályának iratai.
 XXIII. 17. 59. d. Fejér Megyei Tanács VB Művelődési Osztályának iratai. Érettségi és iskolai jegyzőkönyvek, 1950–1963.
 XXIII. 778. Sárbogárd Községi Tanács tanácsülési és VB-ülési jegyzőkönyvei.
 XXVI. 53. Sárbogárdi Tanítóképző Intézet iratai.
 XXVI. 54. Székesfehérvári „Vasvári Pál” tanítóképző iratai.

21. Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (GyMSM GyL)

- VIII. 55. Győri Római Katolikus Tanítóképző Intézet iratai.
 a. Tanítóképző Intézet Igazgatósága iratai, 1778–1949. .
 b. Kisfaludy Önképzőkör iratai.

22. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (GyMSM SL)

- VIII. 3. Szt. Orsolya Rendi Római Katolikus Felső Nép- és Polgári Iskolai
 Tanítónőképző Intézet iratai 1892-1926.
 VIII. 62. Soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet iratai, 1853–1948.
 VIII. 63. Isteni Megváltó Leányainak Leánylíceuma és Tanítóképzője iratai, 1899–1948.
 VIII. 64. Szt. Orsolya Rendi Római Katolikus Tanítóképző Intézet iratai, 1865–1948.
 XXVI. 59. Soproni Állami Tanítóképző Intézet iratai, 1948-1953.
 XXVI. 60. Soproni I. sz. Állami Tanítónőképző Intézet iratai, 1947–1957.
 XXVI. 61. Soproni II. sz. Állami Tanítónőképző Intézet iratai, 1948–1949.
 XXVI. 65. Soproni Állami Líceum és Tanítóképző Intézet iratai, 1948–1957.

23. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen (HBML)

- XXVI. 51. a. Állami Tanítóképző iratai. Tantestületi jegyzőkönyvek, 1951–1957.
 XXVI. 52. b. Debreceni Állami Svetits Intézet, majd Lórántffy Zsuzsanna Tanítóképző iratai. Jegyzőkönyvek, 1950–1956.

24. Heves Megyei Levéltár, Eger (HML)

- VIII. 56. Egri Érseki Római Katolikus Tanítóképző Intézet és Fiúlíceum továbbá Gyakorló Elemi Népiskolája (Általános Iskolája) iratai, 1857–1950.
- VIII. 60. Állami Tanítóképző Intézet (1949-től Állami Líceum és Tanítóképző Intézet, 1951-től Egri Állami Tanítóképző és Tanítónőképző, 1955-től Egri Állami Gárdonyi Géza Tanítóképző, 1957-től Egri Állami Gárdonyi Géza Tanítóképző és Általános Gimnázium) és Gyakorló Általános Iskolája iratai, 1948–1960.

25. Jász–Nagykun-Szolnok Megye Levéltára, Szolnok (SZML)

- V. 41. a. Jászberény Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei
- VIII. 52. a. Jászberényi m. kir. Állami Elemi Iskolai Tanítóképző Intézet jegyzőkönyvei.
- VIII. 52. b. Jászberényi m. kir. Állami Elemi Iskolai Tanítóképző Intézet iktatott iratai.
- XXIII. 15. Szolnok Megyei Tanács Művelődési Osztályának iratai.
- XXIII. 501. a. Jászberényi Városi Tanács VB-jegyzőkönyvei
- XXVI. 67. a. Jászberényi Tanítóképző Intézet tanári értekezleteinek jegyzőkönyvei.
- XXVI. 67. b. Jászberényi Tanítóképző Intézet iktatott iratai.

26. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom (KEMÖL)

- VIII. 1. a. Esztergomi Római Katolikus Tanítóképző Intézet iratai, 1815–1947.
- VIII. 1. b. Esztergomi Tanítóképző Főiskola iratai, 1947–1967.

27. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján (NML)

- XXIII. 13. Nógrád Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztályának iratai.
- XXXII. 10/B. Vegyes gyűjtemény.

28. Nógrád Megyei Levéltár Balassagyarmati Részleg (NML Bgy)

- XXIII. 209. Balassagyarmati Járási Tanács VB Népművelési Osztályának iratai.
- XXVI. 64. Balassagyarmati Állami Tanító(nő)képző Intézet iratai, 1951–1960.

29. Pest Megyei Levéltár, Budapest (PML)

- XXIII. 17. Pest Megyei Tanács VB Oktatási Osztálya iratai.
- XXIV. 501/a, b. Budapest-vidéki Tankerületi Főigazgatóság iratai.

30. Pest Megyei Levéltár Nagykőrösi Osztálya, Nagykőrös (PML NKO)

- VIII. 53. Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző Intézet iratai.
- a. Igazgatótanács és tanárszéki jegyzőkönyvek.
- b. Ügyviteli iratok.
- d. Évkönyvek.
- XXIII. 528. b. Nagykőrösi Városi Tanács VB Titkárságának iratai. Általános iratok.
- XXIII. 537. b. Nagykőrösi Városi Tanács VB Oktatási és Népművelési Osztályának iratai. Általános iratok.
- XXVI. 2. Nagykőrösi Állami Tanítóképző Intézet iratai.
- a. Tantestületi jegyzőkönyvek.
- b. Bizalmas iratok.
- c. Általános iratok.

31. Pest Megyei Levéltár Váci Osztálya, Vác (PML VO)

- V. 472. d. Vác város polgármesterének iratai, Közigazgatási iratok
- XV. 2. a. Vác várostörténeti iratok levéltári gyűjteménye, Családokra és személyekre vonatkozó iratok 120. tétel Tragor Ignác

32. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár (SML)

- IV. 412. Somogyvármegye Közigazgatási Bizottságának iratai (Kgb)
- IV. 414. Csurgói járás főszolgabírói iratok
- V. 236. Csurgó nagyközség iratai. Képviselő-testületi jegyzőkönyvek
- VIII. 54. Csurgói Állami Tanítóképző Intézet iratai.
- XXV. 2. Somogy Megyei Bíróság iratai.
- XXVII. 518. 1957/III. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Párt- és Tömegszervezeti Osztályának iratai.
- XXVII. 519. MSZMP Kaposvár Városi Bizottságának iratai.
- 1957/I. 10. ó. e. „Egyes személyek visszaemlékezései, valamint egyes személyekre ellenforradalommal kapcsolatos anyagok” — az Agitációs és Propaganda Csoporttól.
1958. 14. ó. e. Apparátusi iratok.

33. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Nyíregyháza (SzSzBMÖL)

- VIII. 53. A Nyíregyházi Állami Tanítóképző iratai.

XXXI. 11. Porzolt István hagyatéka.

34. Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára (TML)

XXIII. 17. Tolna Megyei Tanács VB Művelődési Osztályának iratai.
XXX. 205. III. MSZMP Járási Bizottsága, Dombóvár, VB-ülés jegyzőkönyvei.

35. Vas Megyei Levéltár, Szombathely (VaML)

VI. 501. a Szombathelyi Tankerületi Főigazgatóság iratai, 1935–1945. Bizalmas iratok.
VI. 501. b Szombathelyi Tankerületi Főigazgatóság iratai, 1935–1945. Általános iratok.
XXIV. 501. a Szombathelyi Tankerületi Főigazgatóság iratai — Bizalmas iratok, 1946–1950.
XXIV. 501. b Szombathelyi Tankerületi Főigazgatóság iratai — Iktatott iratok, 1946–47, 1947–48, 1948–49.

36. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém (VeML)

VIII. 74. Az Angolkisasszonyok Veszprémi Sancta Maria Intézete Római Katolikus Tanítónőképzőjének és Leánylíceumának iratai. Tantestületi iratok. Iktatott iratok.
XXVI. 65. A Veszprémi Állami Tanítónőképző Intézet iratai. Bizalmas iratok. Általános iratok.

37. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg (ZML)

VIII. 57. A Zalaegerszegi Notre Dame Tanítónőképző anyakönyvei.
XVII. 57. Zalaegerszeg város Nemzeti Bizottságának iratai.
XXVI. 58. A Zalaegerszegi Állami Tanítónőképző iratai (a kutatás közben visszaszorították a VIII. 57-be, ezért a hivatkozások egy része már erre utal).
XXXV. 57. MDP Zala Megyei Bizottsága iratai, 1948–1956.

38. Primási Levéltár, Esztergom (PL vagy PLE)

Csernoch Cat. B. Kormányzati szervekkel folytatott levelezés.
Csernoch Cat. 41. Iskolai ügyek iratai.
Csernoch Cat. 42. Tanítóképzéssel, kántortanítóképzéssel, tanítókkal kapcsolatos iratok.
Serédi Cat. 42. Tanítóképzéssel, kántortanító-képzéssel, tanítókkal kapcsolatos iratok.
A Katolikus Tanügyi Tanács iratai 1940-1946.
S 11. Actio Catholica, 1943–1948.
Mindszenty egyházkormányzati iratok (külön jelzés nélkül, csak számmal jelölve).
Mindszenty magánlevéltár (külön jelzés nélkül, csak számmal jelölve).

39. Kalocsai Érseki Levéltár, Kalocsa (KÉL)

I. 3. a Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség. Címszavas iratok.
I. 3. d Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség. Felsőfokú Intézmények iratai.

40. Győri Püspöki és Káptalani Levéltár, Győr (GyPL)

I. Püspöki Levéltár
1. Egyházmegyei Hatóság iratai
o. Egyházkormányzati iratsorozat, 1856–1979.
p. Püspöki körlevelek (Circulares), 1946–1948.
2. Iskolai Levéltár
b. II. sorozat Az Iskolai Főhatóság iktatott iratai, 1902–1949.
c. III. sorozat Évzáró és iskolalátogatási jelentések, 1902–1948.

41. Szeged-Csanádi Püspöki és Káptalani Levéltár, Szeged (SzCsPL)

I-3/a Szegedi r.k. Tanítóképző Intézet iratai

42. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár (SzfvPL)

540/ B Egyházkormányzati iratok — Actio Catholica iratai.
322. Schol Szatmári Irgalmas Nővérek Székesfehérvári Ferenc József Nőnevelő Intézet, 1854–
7165. Schol Iskolai kimutatások, évi és évváró jelentések, 1942–1948.
7488. Schol Hitoktatói jelentések, 1948.
7492. Schol Hitoktatói jelentések, 1940–1948.
7496. Schol Katolikus Tanügyi Főigazgatóság, 1940.
7497/ B Schol Vegyes iskolai iratok, 1945–1946.
7501/A Schol Vegyes iskolai iratok, 1945–1946.

43. Szombathelyi Püspöki Levéltár (SzPL)

Egyházmegyei főtanfelügyelő iratai B (Tf. B)
4–7. Jelentés az iskolák állapotáról, 1938–1938.
8–10. Iskolai évváró jelentések, 1926–1938.
11–12. Iskolai évváró jelentések, 1941., 1942., 1941–1946.
13–15. Iskolai helyzetjelentések, 1945–1946.

16. Iskolák államosítása.
 35. Hitoktatás 1948–
 36. Tanítóképző tanárainak minősítési lapja.

44. Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (VPL)

Actio Catholica, 1933–1948.
 Actio Catholica, ifjúsági ügyek.
 Circulares.
 Conferentia Epporum.
 Consociatio.
 Kalot.
 Gymnasium, 1946–49.
 Privata, Jancsó Imre.
 Schola in genere.
 Schola Kecskemét.
 Schola Kiskunfélegyháza.

45. Az Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Rendi Irattára, Budapest (IMNN RI)

25. d. 159. t. Iratok, visszaemlékezések.
 160/ 1.t. Iratok, visszaemlékezések, újságcikkek.
 2. t. Iratok, visszaemlékezések.
 Krónika, 1944–1950. Sopron, Anyaház, háborús események.
 30. d. 189. t. Iratok, visszaemlékezések, levelek, újságcikkek.
 190. t. **Notre Dame Női Kanonok és Tanító Rend Iratai, Zalaegerszeg (NDNKTRI)** Dokumentumok,
 visszaemlékezések, levelek.

46. Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára, Budapest (PRKL)

Sík Sándor hagyatéka.

47. Páli Szent Vince Szeretet Leányai Rend Múzeuma, Budapest (PSzVLRM)

Emlékkönyv és egyéb anyagok.

48. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, Budapest (MREZSL)

- A Magyarországi Református Egyetemes Konvent 1946. május 9. és 1947. április 15–16-ai jegyzőkönyvei.
 1. Egyetemes zsinati iratok.
 2. a Konventi közigazgatási iratok.
 2. d Konventi Tanügyi Bizottsági iratok.

49. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Budapest (RL)

- A/1/b Dunamelléki Egyházkerület Püspöki Hivatalának iratai, egyházigazgatási iratok
 A/1c Dunamelléki Egyházkerület Elnöki iratok
 A/1/d. Dunamelléki Egyházkerület, Közgyűlési iratok
 A/1/e. Dunamelléki Egyházkerület, Bírósági iratok
 A/1/g. Dunamelléki Egyházkerület, Tanügyi iratok
 A/5. Kecskeméti egyházmegye, Bírósági iratok
 A/13. A Budapesti Református Teológiai Akadémia iratai
 C/39. III. 1. a. 13. cs. Imre II. Sándor iratai. Államtitkári feljegyzések, életrajzok
 C/39. III. 1. l. 14-15. cs. Imre II. Sándor iratai. Az „Új Lap” és „Népakarat” elleni sajtóper.
 1919-1921 vegyes iratok
 C/39. III. 2. e. 21. cs. Imre II. Sándor iratai. Az Országos Közoktatási Tanácsban való
 tevékenységével kapcsolatos iratok.
 C/39. III. 2. f. 22. cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári és adminisztratív
 működésével kapcsolatos iratok
 C/39. III. 2. f. 22/a cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári és adminisztratív
 működésével kapcsolatos iratok. 1919.
 VKM vallásügyi iratok 1919.
 C/39. III. 2. f. 23. cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári iktatókönyve
 C/39. 24/a., b cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári és adminisztratív
 működésével kapcsolatos iratok. 1919
 C/39. III. 2.g-h. 25. cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári, államtitkári és
 adminisztratív működésével kapcsolatos iratok 1919
 C/39. III. 2. h. 26. cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári, államtitkári és
 adminisztratív működésével kapcsolatos iratok 1919
 C/39. III. 2. h. 26/a. cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári, államtitkári és
 adminisztratív működésével kapcsolatos iratok 1919-1920
 C/39. III. 2. h. 27. cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári, államtitkári és
 adminisztratív működésével kapcsolatos iratok 1920
 C/39. III. 2. h. 28. cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári, államtitkári és
 adminisztratív működésével kapcsolatos iratok 1920-1921
 C/39. III. 2. h. 30. cs. Imre II. Sándor iratai. VKM helyettes államtitkári, államtitkári és

- adminisztratív működésével kapcsolatos iratok 1922-1924.
- C/39. III. 2. k. 33. cs. Imre II. Sándor iratai. Brüsszeli Nevelésügyi Kongresszus
- C/39. III. 2. l. 33. cs. Imre II. Sándor iratai. Tanítóegyesületi, tanítóképző-intézeti iratok
- C/39. III. 2. m. 33. cs. Imre II. Sándor iratai Domokosné fele Új Iskola felügyelői iratai
- C/39. III. 2. n. 33. cs. Imre II. Sándor iratai Országos Közoktatásügyi Tanács
- C/39. III. 2. r. 35. cs. Imre II. Sándor iratai. Gazdasági Szaktanárvizsgáló Bizottság
- C/39. III. 2. s. 35. cs. Dunamelléki egyházkerület tanügyi főelőadói megbízásával kapcsolatos iratok
- C/39. 31-35. d. Imre II. Sándor levelezése a levélírók betűrendjében
- C/39. Imre II. Sándor tudományos munkái I., II., VI., VII., VIII., XIV., XXIII., XXV., XXVIII., XXXII., XLIII.,
- C/39. Imre II. Sándor iratai. Újság- és folyóiratcikkek XLVII.

50. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Nagykönyvtár, Kézirattár (SRKTGy, NK Kt.)

Szathmáry Lajos hagyatéka.
Kt. 4742., 4744., 4745., 4745., 4747., 4802.
An. 6122.

E. Kovács Kálmán: A tanácsköztársaság Sárospatakon.
Kt. 4720

51. Tiszántúli Református Egyházkerület és Kollégium Levéltár, Debrecen (TtREL)

- I. 120. Debreceni Református Dóczi Leánynevelő Intézet iratai, 1874–1952.
a) Igazgatótanácsi jegyzőkönyvek, 1898–1950.
e) Tanítóképző és Líceum iratai, 1874–1951.
- II. 8. Református Kollégium — Tanítóképző és Líceum iratai, 1866–1951.
a) Tanárkari jegyzőkönyvek, 1871–1951.
b) Igazgatói iratok, 1866–1951.

52. Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa (DREL)

- I. 1. a Egyházkerületi ügyviteli iratok.

53. Evangélikus Országos Levéltár, Budapest (EOL)

Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Közgyűléseinek jegyzőkönyvei, 1948–1959 (MEE KJ).
Magyarhoni Evangélikus Egyházegyetem püspöki konferenciáinak jegyzőkönyvei, 1939–1952 (PÉJ).
Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Tanügyi Bizottságának iratai, 1918–1928., 1948. (MEE TBI).
Országos Evangélikus Tanáregyesület iratai (OET).
Országos Luther Szövetség iratai (OLSZ)
Bányai Evangélikus Egyházkerület Törvényszéki iratok (BEE TVI).
Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöki jelentései, közgyűlési jegyzőkönyvei, 1949–1950 (DEE PJ, KJ).
Dunántúli Evangélikus Egyházkerület tanügyi iratai (DEE TI).
Szabályzatok, tervezetek, 1909–1911., 1940–1943.
Soproni Evangélikus Tanítóképző és Líceum iratai, 1935–1948 (STL).
Iskolák államosítása.
Tiszai Evangélikus Egyházkerület tanügyi iratai (TEE TI)
VII. Eperjesi–Miskolci Tanítóképző iratai, 1873–1938 (E-MT).
Miskolci Evangélikus Líceum és Tanítóképző Intézet iratai, 1938–1948 (MT).
Analekta, Hrabács József hagyatéka.
Személyes hagyatékok. Kapi-Králik Jenő hagyatéka.

54. Szarvas-Ótemplomi Evangélikus Egyházközség Levéltára, Szarvas (SzÓEL)

- 1.b/23., 24. Szarvasi Evangélikus Egyházközség Egyháztanács jegyzőkönyvei 1939-1941, 1942-1944.
- 1.b/29. Képviselőtestületi Központi Bizottsági jegyzőkönyvek 1939-43
- 1.b/30 Szarvasi Evangélikus Egyházközség Képviselőtestületének és Közgyűlésének jegyzőkönyvei 1941-1952.
- 1.b/31., 32. Szarvasi Evangélikus Egyházközség Gazdasági- és Iskolai Bizottságának, valamint az Egyháztanács üléseinek 1917. és 1918. évi jegyzőkönyvei
- 1.b/33., 34. Bizottsági jegyzőkönyvek (vegyes) 1903-52, 1863-1885 (1863-1953)
- 1.b/41., 42. Egyháztanácsi jegyzőkönyvek 1900-1910., 1911-1920
- 7./25-26-27., 28-29., 30., 31-32., 34. Szarvasi Evangélikus Egyházközség Iskolabizottságának jegyzőkönyvei 1908-45.

55. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest (MZSML)

- XII-A Rabbiképző Intézet iratai.
- XII-B Országos Izraelita Tanítóképző Intézet iratai.
- XVI-A Magyar Izraeliták Országos Irodájának iratai.

56. Oktatási Minisztérium Irattára (OM Irattár)

Az Egyetemi és Főiskolai Főosztály töredékes, jelzet nélküli iratai 1956-1964.

57. Bessenyei György Tanárképző Főiskola Központi Irattára, Nyíregyháza (BGyTF)

I/1. Porzolt István tanítóképző intézeti igazgatónak a felsőfokú tanítóképzés kialakításával kapcsolatos iratai.

58. Eötvös József Főiskola Tanítóképző Karának irattára, Baja (EJFTK)

Általános iratok, jegyzőkönyvek az 1948–1956 közötti időszakból.

59. Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, Budapest (ELTEL)

1-c-I. Rektori Hivatal iratai
4. Egyetemi ügyek kormánybiztosának irata
5. Egyetemi politikai megbízott iratai
8-b. Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatalának iktatott iratai

60. Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Főiskolai Karának Irattára, Budapest (ELTE-TÓFK)

A XII. kerületi középfokú tanítóképző intézet általános és iktatott iratai, anyakönyvei, 1945–1959.

61. Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Főiskolai Karának Könyvtára, Budapest (ELTE-TÓFK Kt.)

Zs. Molnár Judit adománya (ZSMJ)
Mesterházy Jenő hagyatéka (M. J.)

62. Debreceni Egyetem, Neveléstudományi Tanszék, Kiss Árpád Gyűjtemény, Debrecen (KÁGY)

63. A kiskunfélegyházi Petőfi Sándor Gépészeti Szakközépiskola irattára (KPSGSz)

A kiskunfélegyházi Állami Líceum és Tanítóképző Intézet iratai

64. Xantus János Múzeum, Győr (XJM)

Schleich Lajos hagyatéka A levéltári, kéziratos hagyatékek egésze.

Magánszemélyek, akik iratokat, forrásokat bocsátottak rendelkezésemre:

Bódi Ferencné, Buzás Lászlóné, Csoma Gyula, Fűrj Zoltán, Gergely Ferenc, Hadik Magda, Jablonkay Gábor, Jurassa Medárd családja, Karlovitz János, Kiss Tihamér, Koltai Istvánné, Ladányi Andor, Lux Gyula családja, Milei György, Moduna Sarolta, Molnár Oszkár családja, Padányi Máriusz, Peller József, Polesinszky Jenőné, Rajczi Péter, Rác-Fodor Sándor, Rozsondai Zoltán családja, Szabó Imre, Szabó János, Uherkovich Gábor.

<i>Magyar Tanítóképző</i>		1890-1944.
Néptanítók Lapja		1874-1881. 1890-91. 1893. 1896-1923. 1924-1928. 1929/I-II. 1930/31. 1932-1944.
Magyar Pedagógia		1893-1895. 1897-1899. 1902. 1905. 1908. 1910. 1913-1914. 1918-1922. 1924. 1937-1939.
Izraelita Tanügyi Értesítő	Országos Izr. Tanítóegyesület	1896-1899. 1904-1905. 1911. 1913-1915. 1918-1924. 1927-1942.
Zsidó Szemle	a magyarországi cionista szervezet lapja	1938.
Zsidó Újság	a magyar ortodox zsidóság hetilapja	1926-1937.
Nemzeti Nőnevelés	VI. ker. áll. tanítónőképző kiadása	1892. 1899. (20. évf.)
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap		1895-1899. 1901-1919.
Tanítók Lapja	Az Orsz. Református Tanítóegyesület Hivatalos Közlönye	1904. 1914-1917., 1922., 1925-1928. 1936-1944.
Evangélikus Élet 1932-1944.		1933-1944. 1948-1950.
Evangélikus Népiskola 1892-	Evang. tanítók és tanárok Országos Egyesülete Tanítói Szakosztályának és a Dunántúli Egyházkerület Tanítóegyesületének Hivatalos Közlöny	1903-1918. 1928. 1931. 1933. 1937-1943.
Protestáns Tanügyi Szemle 1929-1944	Az Orsz. Református Tanáregyesület és az Orsz. Ág. hitv. evang. tanáregyesület közkönyve	1927-1944.
Népnevelők Lapja 1863-1918	Nevelés-oktatásügyi szakközlöny	1896-1898. 1912. 1916-1918.
Új Élet	Havi folyóirat a népművelés köréből	1914/5-10.
Népnevelő 1908-1918.	Nevelés-oktatásügyi lap a katolikus népoktatási intézetek számára OSZK, MTA	
Katolikus Tanügy 1895-1907	Katolikus pedagógiai szakközlöny OPKM, OSZK,	1895-1904.
Magyar Állam melléklete a Katolikus Tanügy folytatása		1905-1906.
Család és Iskola	Kolozsvár	1913-1918.
Katolikus Iskola	A pécs-egyházmezei tanítóság hivatalos	1915., 1929- 1933., 1936-38.

	közlönye	
Iskolai Szemle	Nevelés-oktatásügyi közlöny, Csurgó	1890-1895. (X-XV. évf.)
Minerva 1926		
Keresztény Tanító 1911-1914.	A Keresztény Tanítók országos Szövetségének közlönye	1911-1914.
Tanító 1911-1918	a Tanítók Országos Szövetségének lapja	
Új Korszak		1910-1919.
Jövők 1919. január - március	Keresztényszocialista Tanítók Szakszervezetének közlönye	1. sz. 1919. január, 2. sz. jan. 15. 3. sz. 1919. február 1. 2. 4. sz. 1919. február 25.
Népkultúra		1919 ápr.
Fővárosi Közlöny		1919. március 28.
Tanácsköztársaság		1919
Kalocsai Néplap	Politikai, közgazdasági és társadalmi közlöny, hetilap	1919.
A Proletár (Kalocsa)		1919.
Munkás Újság (Pápa)	A Mo-i Szocialista Párt pápai pártszervezetének hivatalos lapja	1919.
Pápai Hírlap		1919
Pápai Közlöny		1919
Sárospatak	Vegyes tartalmú hetilap	1918-1919.
Népakarat (Sárospatak)	A Sárospataki Szociáldemokrata/Szocialista Párt heti közlönye	1919.
Sárospataki Református Lapok	A Tiszáninneni Ref. Egyházkerület és a Sárospataki Főiskola közlönye	1918-1919.
Sárospataki Hírlap	Ts-i és közgazdasági vegyes tartalmú hetilap, a Sárospataki Oltalmazó Liga közlönye	1918-1919.
Vörös Hajnal (Sátoraljaújhely)		1919
Zempléni Munkás (Sátoraljaújhely)		1919
Vörös Zászló (Veszprém)		1919
Veszprémi Hírlap		1919
Nemzetnevelés	a római katolikus püspöki és Katolikus Tanítói Szövetségek hivatalos lapja	1919-1944.
Hivatalos Közlöny	VKM	1919-1920. 1923. 1925. 1932. 1937-1938. 1940-1944.
Református Egyház és Iskola	a szlovén- és ruszin- reformátusok hivatalos lapja	1921-1923.
Magyar Tanító	Keresztény Magyar Tanító Nemzeti Szövetség Lapja	1919-1920.
Tanítók Szövetsége 1916-1944	Magyar Tanítóegyesületek Egyetemes	1929-1943.
Katolikus Tanítónők és Tanárnők lapja 1915-1930	a Katolikus Tanítónők és Tanárnők Országos Egyesületének lapja	1916-1919., 1921., 1926.
Nevelésügyi Szemle	Délvidéki Nevelők Egyesületének Hivatalos Lapja	1937-1941. 1943.
Nagykőrösi Híradó		1934-1939. 1942-1943.
Nagykőrösi Közlöny		1933-1934
Nagykőrös és Vidéke		1920-1924.
Fiatalkorú Tanító		1938-1939.
Magyar Tanítójelöltek Lapja		1928-1936.
Nemzeti Élet		1921-1939.
Nemzeti Közoktatás 1931-44	a Budapesti Tanítótestület és a Magyar Tanítók Otthona hivatalos lapja	1931-1934., 1936.
Új Magyarország		1936
Budapesti Polgári Iskola I-III. évf.	a székesfővárosi polgári iskolai tanárok neveléstudományi folyóirata	1936/37, 1937/38., 1938/39.
Köznevelés	VKM	1945-1950, 1952-1959. 1961.
Embernevelés		1945-1948.
Pedagógus Értesítő		1946-1949. 1957.
Pedagógusok Lapja		1946. 1957-1959.
Valóság		1946-1948.
Társadalmi Szemle		1946-1950.
Március 15.	A magyar középiskolás ifjúság hetilapja	1947-1948. 1950.
Magyar Nemzet		1948-1949.
Szabad Nép		1947-1949.
Kis Újság		1948.
Vidéki Lapok		1947-1948.
Új Ember		1945-1947.
Szív		1927-1928. 1946-1947.
Hazánk		1948.
Evangelikus Iskola 1947-1948.	az Országos Evangélikus Tanítóegyesület hivatalos közlönye	1947. június 23. augusztus 20. 1947. december, 1948. május
Evangelikus Nevelő 1947-1948	az Evangélikus Egyház tanári és tanítói	1947. június, 1948. január, február, március, április, május, június,

- A Vallás- és Közoktatásügyi (1870) M. Kir. Miniszternek az Országgyűlés elé terjesztett jelentése a népiskolai közoktatás állapotáról 1870-ben.* Első rész, M. Kir. Egyetemi Könyvnyomda, Budán, 1870.
- A Vallás- és Közoktatásügyi (1870-71-1873.) M. Kir. Miniszternek a közoktatás 1870 és 1871. (1872., 1873.) állapotáról az Országgyűlés elé terjesztett jelentése.* M. Kir. Egyetemi Könyvnyomda Budán, 1872. Budapest, 1874., 1875.
- A Vallás- és Közoktatásügyi (1873/74 - 1896/97.) M. Kir. Miniszternek a közoktatás állapotáról szóló és az Országgyűlés elé terjesztett 5. (6-27.) jelentése.* M. Kir. Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1876-1898.
- Magyarország Közoktatásügye (1902-1912) az 1902. (és következő) év(ek)ben. Különlenyomat „A M. Kir. Kormány 1902. (és következő) évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv”-ből.* Atheneum, Bp. 1904-1914.
- A közoktatásügy (1908) Magyarországon.* Kiadja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter. Hornyánszky Viktor cs. kir. udvari könyvnyomdája, Bp.
- A Magyar (1913) Szent Korona országai népoktatásügyének fejlődése.* Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 31. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Atheneum, Bp.
- A Magyar (1913-18) Szent Korona országainak 1913-1918. évi népmozgalma.* Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 70. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Atheneum, Bp. 1924.
- A M. Kir. Kormány... (1914, 1915-18, 1919-1922, 1923-25, 1927, 1928, 1929, 1930, 1939, 1940, 1941.) évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Atheneum, Budapest, 1916., 1924., 1926., 1928, 1929., 1930., 1931., 1932., 1941., 1943.
- Magyarország tiszti cím- és névtára 1906-1943. XXV-L. évfolyam(ok)* M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1906-1943.
- Történeti statisztikai idősorok, 1867-1992. I. k. Népeség — népmozgalom.* KSH. Bp. 1992.
- Bodnárné Tasi Mária (1992) et al.: *Oktatás, művelődés, 1950-1990.* KSH, Bp.
- Szabady Egon (1968) szerk.: *Művelődéssziszttikai adattár.* KSH, Bp.

Farkas Mária:

Történelemtanítás a népiskolákban a dualizmus kori Magyarországon

(Szemléletformálás és értékközvetítés tantervek, olvasó- és történelemlétkönyvek tükrében)

(13 ív)

A tantervek, levéltári források és közel másfélszáz magyar és nem magyar tannyelvű olvasó- és történelemlétkönyv vizsgálatára épülő kötet arra keres választ, hogy milyen ismereti-eszmei támaszt nyújthatott a tömegek számára a népiskolai történelemtanítás. Vizsgálja a magyar pedagógiai sajtóban a népiskolai történelemtanítás eredményesebbé tételéről kibontakozott vitákat, a pusztán oktatásszervezési átalakításokat sürgető konzervatív kritikáktól, a tartalmi korszerűsítést szorgalmazó elképzelésekig. Vizsgálja, hogy a jelzett időszakban végbement társadalmi változások során kialakult oktatáspolitikai modellekben milyen kontinuum és diszkontinuum elemek mutathatók ki, miként erősödtek fel, világnézeti és politikai alapoktól függetlenül, az uniformizáló tendenciák. Feltárja a világi és felekezeti, illetve a magyar és nem magyar tannyelvű iskolák számára készült tankönyvek narrációinak azonosságait és különbözőségeit. Bemutatja, hogy a politikai nemzet koncepciójára épülő „modern magyar nemzettudat” kanonizálásának igyekezetében minden más történelmi probléma, de a legegységesebben a társadalmi és a szociális kérdés teljesen háttérbe szorult. Megállapítása szerint az erősen érzelmi töltetű, mitizáló, az erkölcsi nevelést elsődlegesnek tekintő népiskolai történelemtanítás végső soron magára hagyta a 20. század viharaival szembenézni kénytelen néptömegeket: lojális alattvalókat kívánt nevelni.

BEVEZETÉS / 7

Magistra vitae vagy ancilla politicae? / 7

Miért a dualizmus kora – s miért a népiskola? / 9

Néhány metodikai megjegyzés / 13

AZ OKTATÁSPOLITIKAI KERETEK / 16

A hagyományok / 16

A kortárs minta / 19

Az iskolafenntartók jogai a világi és a felekezeti iskolákban / 21

Állami és felekezeti tantervek / 27

TÖRTÉNELEMTANÍTÁS A POLGÁRI ALKOTMÁNYOS MODELLBEN / 36

A vizsgált korpusz / 36

A szelekció szempontjai / 36

A szerzők / 39

A magyar tannyelvű iskolák olvasó- és történelemkönyvei / 41

A III. osztályos olvasókönyvek / 42

IV. osztályos olvasókönyvek / 46

Történelemkönyvek / 67

Egy tisztán életrajzi alapú történelemkönyv / 71

Katolikus és protestáns narratívák / 75

A katolikus és a protestáns narratíva közeledése / 90

A történelemkönyvek megújítási kísérletei / 95

Az V. és VI. osztályos olvasókönyvek / 104

A nem magyar tannyelvű iskolák tankönyvei / 107

A történelmi keret / 107

A népiskola a magyar nemzeti identitás szolgálatában / 109

A történelem kívánatos nemzetiségi narrációi / 110

Tiltott könyvek / 115

A nem magyar tannyelvű nyelv- és olvasókönyvek típusai / 118

Anyanyelvi tankönyvek / 110

A magyar nyelvi tan- és olvasókönyvek / 120

A történelemkönyvek / 130

A POLGÁRI ALKOTMÁNYOS MODELL FORRADALMI KRITIKÁI /142

A polgári demokratikus modell / 142

Az állampárti modell / 161

Mindezek alapján kérem beszámolómk méltányos elbírálását, kedvező elbírálását és 2009-től a kutatás folytatásának lehetővé tételét, egy újabb pályázat keretében.

Budapest, 2008. február 28.

Donáth Péter
témavezető